

Medische en Militaire Ethiek

Een militaire arts heeft naast de eed van Hippocrates tevens te maken met tal van ciele wetten en de militaire beroepsethiek. Foto: Fotoarchief Directie Voorlichting.

Inleiding

Onder het begrip ethiek, afgeleid van het Griekse woord "ethica" (gewoonte), worden de principes of standaard van menselijk gedrag, ook wel moraal genoemd, en de studie naar deze principes verstaan. Ethiek wordt beschouwd als een normatieve wetenschap omdat het zich bezig houdt met normen van menselijk gedrag.

Zolang mensen in groepen leven, is het noodzakelijk gedrag (met name moreel gedrag) te reguleren in het algemeen belang van de groep. Hiertoe werden binnen de groep waarden en normen afgesproken waar een ieder zich aan te houden had. Een waarde is een algemeen zingevoelbaar idee als "Gij zult niet doden". Een norm is een concretisering

Luitenant-kolonel arts
G.J. GORT

van een waarde, meetbaar en veranderlijk in de tijd. Hoewel deze waarden en normen werden - en worden - geformaliseerd en vastgelegd in gedragsbepalingen, wijzigden de normen in de tijd doordat religieuze taboes werden doorbroken, afwijkend gedrag standaard werd of doordat leiders wettelijke bepalingen oplegden om wanorde in het systeem te voorkomen. Zo was abortus acht jaar geleden wettelijk niet toege-

staan en is dat nu wel. Bovendien kan de norm voor een bepaald deel van de maatschappij (bijvoorbeeld de Defensie organisatie) afwijkend zijn van de algemene norm: in de militaire situatie is proportioneel geweld toegestaan.

De geneeskundige beroepsgroep is ook gehouden aan de wetgeving (algemene normen) maar hanteert daarboven normen die geldend zijn binnen de beroepsgroep. Voor de militair-geneeskundige beroepsgroep gelden daarbij ook de militaire normen.

In dit artikel wil ik achtereenvolgens ingaan op de inhoud en de zingeving van de medische ethiek aan de hand van de specifieke relatie tussen patiënt en de arts en de rol van de arts hierin. Daarna

individuen en groepen gehouden aan medische ethiek: de **gedragsleer** bij de uitoefening van het medisch beroep.

Artsen conformeren zich aan de regels van de beroepsgroep waarvan de basis ligt in de eed van Hippocrates.

De inhoud van deze eed is, vrij vertaald:

"Ik ben trouw aan het medische vak, voorkomend en vrijgevig naar vakgenoten. Ik zal mijn leven aan de uitvoering van mijn vak wijden en het naar eer en geweten uitvoeren. Ik zal het huis van een ander betreden om een zieke te genezen naar het beste van mijn kunnen waarbij ik mijzelf verre houd van kwaad, corruptie en verleiding tot immoreel gedrag. Ik zal mijn kennis en vaardigheid slechts toepassen voor het genezen van mijn patiënten en zal geen medicijnen verstrekken, geen operatie doen met misdadige opzet, zelfs als hierom wordt gevraagd. Ik zal niets van wat ik hoor of zie in de levens van mijn patiënten aan derden mededelen".

Hiermee belooft de arts zich naast het uitvoeren van zijn vak naar beste kunnen te houden aan afgesproken normen en gedragingen binnen de beroepsgroep om het belang van zijn patiënten te dienen.

Zingeving

Personen werkzaam in de gezondheidszorg gaan om met patiënten: mensen die om hulp vragen, dan wel hulp en/of begeleiding nodig hebben. Over het algemeen komen deze patiënten in een **afhankelijkheidsituatie** ten opzichte van de hulpverlener terecht. Deze toestand is vaak gekleurd door onwetendheid van de patiënt, niet ervaren zijn met de toestand, angst voor wat er met hem / haar aan de hand kan zijn of wat er gaat gebeuren.

De arts draagt in het uitoefenen van zijn beroep **verantwoordelijkheid** voor het welzijn en de genezing; het leven en sterven van zijn patiënt.

Binnen de gezondheidszorg zijn om deze redenen normen en gedragingen afgesproken om de integriteit van de patiënt te waarborgen en om de behandeling naar beste weten en kunnen uit te voeren.

Het gaat hier onder andere om geheimhouding, definiëring van beroepshouding **door middel van gedragscodes**, vastleggen van behandelprotocollen en afspraken over het bijhouden en toetsing van vereiste kennis en vaardigheden.

Training

Om te komen tot adequate toepassing van ethische normen en waarden bij het uitoefenen van medische beroepen vindt opleiding plaats in de vorm van: casustraining, rollenspelen en discussies. Verdergaande ontwikkeling van ethische bewustwording vindt in de praktijk plaats door middel van methodische werkbegeleiding in de vorm van gesprekken met opleiders, terugkoppeling van eigen handelen met anderen.

Hierbij staat de integratie van eigen gedrag en eigen bewustwording binnen de beroepscode centraal.

Toetsing

De verantwoordelijkheden die gemoeid zijn met het uitoefenen van het medische beroep zijn dermate groot dat toetsing van artsen aan binnen de beroepsgroep afgesproken gedragingen plaatsvindt naast de toetsing aan de civiele wetgeving.

Tussen artsen wordt hier invulling aan gegeven door middel van intervisie of supervisie. In het geval van een klacht van een patiënt en/of familieleden of vermeende tekortkomingen gesignaleerd door anderen, kan het handelen van de arts worden getoetst door het Medisch Tuchtcollege. Hier wordt specifiek vastgesteld of het medisch handelen van de arts, gegeven de situatie waarin hij verkeerde, acceptabel was.

Militaire ethiek

Een aanzet tot het beschrijven van militair ethische normen en waarden is gedaan in de gedragscode.

Evenals de uitoefening van het medische beroep heeft de uitoefening van het militaire beroep heel specifieke kenmerken waardoor het toepassen van afwijkende normen ten opzichte van hetgeen civiel gebruikelijk is, gewenst is.

Enkele specifieke kenmerken van

volgt een beschrijving van de wijze waarop medische ethiek binnen de beroepsgroep bewust wordt gemaakt en de toetsing van het juist toepassen van de medische ethiek.

Vervolgens ga ik in op militaire ethiek aan de hand van een beschrijving van de specifieke taakstelling van militair personeel en een voorbeeld waarin het dilemma tussen maatschappelijk ethische normen en militair ethische normen inzichtelijk wordt gemaakt.

Daarna ga ik kort in op de militair-medische ethiek om ten slotte de noodzaak van externe toetsing in de breedste zin door een Militair Ethische Toetsingscommissie aan te geven.

Medische ethiek

In het medische vakgebied zijn

de militaire organisatie zijn de geweldsuitoefening die deel uitmaakt van de primaire taak en het groepsbelang dat boven het individuele belang gaat: in de operationele setting bestaat een grote mate van afhankelijkheid van de militair ten opzichte van zijn collega's. Het niet goed functioneren van één militair kan leiden tot gevaar voor het gehele systeem.

Verzwaard in de operationele setting is het zien of het ondergaan van geweld hetgeen kan leiden tot verandering in het gedragspatroon van de militair ingegeven door angst en machteloosheid. Dit kan gepaard met psychische veranderingen waardoor gedragsverandering kan plaatsvinden.

Als voorbeeld voor het dilemma tussen sociaal ethisch besef en operationele normen dient de volgende casus.

Een kaderlid van de SAS vertelde mij tijdens één van mijn bezoeken aan Hereford (UK):

Tijdens een actie in Irak van een verkenningsgroep liep één van de verkenners op een mijn. Hij liep hierbij ernstige beenverwondingen op en een verlamming van beide benen. Het voorval bracht de groep in gevaar, terwijl de groepsmedic tot de conclusie kwam dat specialistische hulp spoedig noodzakelijk was. Afvoer met een transportmiddel was niet mogelijk en de groep moest zo snel mogelijk verdwijnen. Hierbij zou de zwaar gewonde achtergelaten moeten worden met het risico tijdens ondervraging de positie en de opdracht van zijn kameralen vrij te geven. In dat moment zijn overwegingen aan de orde geweest variërend van acute euthanasie (in de vorm van executie), tot de gewonde alsnog meemenen en hiermede de opdracht niet uitvoeren. Uiteindelijk is gekozen

voor het stabiliseren en vervolgens achterlaten van de patiënt in de hoop dat de vijand de conventies van Genève zou hanteren en de patiënt de behandeling zou geven die noodzakelijk was.

Het dilemma tussen sociaal normatief handelen en operationeel optreden was een feit en men was op deze situatie niet voorbereid. De groepsleden waren op het acute moment niet in staat helder en gestructureerd te denken en handelen.

Vanaf het moment dat de groep de gewonde achterliet, zijn de twijfels over de aanpak ontstaan en niet eerder opgehouden tot de gewonde maanden later in een rolstoel in Engeland aankwam.

Het kaderlid verzekerde mij dat scenario-besprekingen vóór een actie waarin afwegingen tussen operationele belangen en groepsbelangen na dit voorval een feit waren. Ook psychosociale factoren die hierbij een rol spelen, worden ook vóór de actie doorgenoemen.

Op basis van deze ervaringen kan men stellen dat het vereist is binnen de militaire wereld militair ethische normen en gedragingen structureel vast te leggen; dilemma-training in de praktijk beoefend en doorgesproken, moet leiden tot inpassen van eigen gedragingen binnen de beroepscode.

Toetsing

Het is een gegeven dat het gedrag van de militair bij daadwerkelijk operationele inzet, indien geconfronteerd met bijzondere spanning en traumatische ervaringen, dermate kan veranderen dat hij niet meer doet (kan doen) wat hem/haar is opgedragen of van hem/haar mag worden verwacht onder normale omstandigheden.

Juridische beschouwing van factoren van invloed leidt niet altijd tot een volledige weging van de beweegredenen gebaseerd op sociaal ethische normen en militair ethische normen van de militair gerelateerd aan de operationele omstandigheden. Het is aldus vereist, gerelateerd aan helder geformuleerde en daadwerkelijk toegepaste militair ethische normen, toetsing van afwijkend militair gedrag te laten plaatsvinden door een onafhankelijke

Militair ethische toetsingscommissie.

Militair medische ethiek

Een verzwaard dilemma doet zich voor in de besluitvorming van de militair arts. Hij is immers gehouden aan de eed van Hippocrates, de civiele wetten en de militaire beroepsethiek. Hierbij kunnen tegenstrijdige belangen ontstaan. Een voorbeeld dat het probleem illustreert, is het hantieren van een "ijzeren voorraad". In het kader van het operationele optreden heeft de arts de verantwoordelijkheid voor het verzorgen van het personeel van zijn eenheid. Hiertoe dient hij te allen tijde te beschikken over toereikende hoeveelheden geneeskundig materieel gerelateerd aan de te verwachten hoeveelheid gewonden. Indien zich echter omstandigheden voordoen waarin civiele gewonden aan hem worden gepresenteerd, zal hij die in het kader van zijn beroepsethiek te allen tijde moeten behandelen. Een dilemma dat kan worden voorkomen door van te voren heldere afspraken te maken en daar waar het dilemma zich voor doet, te vertrouwen op de juiste keuzecriteria van de behandelend arts.

Ook in dit laatste geval is een indicatie aanwezig om een beroep te doen op een Militair ethische toetsingscommissie als een geschil ontstaat.

Samenvatting

Door de specifieke taakstellingen van personen binnen de gezondheidszorg en het Defensie apparaat, die kunnen leiden tot handelingen die invloed hebben op het welzijn van derden en kunnen afwijken van civiel toegepaste en/of geaccepteerde normen, is het vereist voor de vakgebieden 'eigen' ethische normen en gedragingen vast te leggen.

Gedragingen die binnen het betreffende functiegebied hebben plaatsgevonden en afwijken van hetgeen binnen de beroepscode is vastgelegd, moeten te allen tijde beoordeeld kunnen worden door een onafhankelijke Militair Ethische Toetsingscommissie conform het medisch ethische toetsingsmodel om alle factoren die van invloed zijn geweest op de keuze om af te wijken van het geaccepteerde te wegen.

